

IŠ VALSTYBINĖS LIETUVIŲ KALBOS KOMISIJOS VEIKLOS

(Parengta pagal Kalbos komisijos 2008 m. ataskaitą)

KALBOS PROGRAMOS

Toliau vykdytos trys kalbos programos: „Teisinė ir administracinė valstybinės kalbos priežiūra“, Tarmių ir etninių vietovardžių išsaugojimo 2001–2010 m. programa ir Valstybinės kalbos norminimo, vartojimo, ugdymo ir sklaidos 2006–2015 m. programa.

Tarmių ir etninių vietovardžių išsaugojimo programą vykdė 7 institucijos. Paminėtinos dvi 2008 m. baigtos rengti modernios elektroninės priemonės – kompiuterinis žodynas *Lietuvių tarmės*. III dalis / *Lithuanian dialects*. Volume III (Lietuvių kalbos institutas) ir Šiaurės rytų vilniškių ploto tarminės medžiagos duomenų bazė (Vilniaus universitetas). Toliau kurta tarmių duomenų (*Lietuvių kalbos atlaso* pagrindu) elektroninė paieškos sistema, rengti įvairių tarmių ir šnektų tekstai, skirti mokslo ir mokymo reikmėms.

Valstybinės kalbos norminimo, vartojimo, ugdymo ir sklaidos programą vykdė 33 institucijos. Ypač daug dėmesio skirta visuomenės kalbiniam švietimui ir ugdymui, kalbos normų sklaidai. Parengtas visuomenei svarbus trečias žodyno *Pasaulio vietovardžiai* tomas – *Afrika. Antarktida. Australija. Okeanija*. 2008 m. aukštųjų universitetinių mokyklų, kolegijų, apskričių, valstybinės reikšmės ir savivaldybių viešosioms bibliotekoms nemokamai perduoti 62 pavadinimų 2554 leidiniai – terminų žodynai, senųjų raštijos paminklų leidimai, monografijos, kalbos praktikos ir kiti leidiniai, skirti visuomenės švietimo, ugdymo, mokslo ir studijų reikmėms. Iš programos lėšų

remtas dešimties terminų žodynų elektroninių variantų, mokomųjų kalbos priemonių rengimas, specialybės kalbos dėstymas aukštosiose mokyklose, valstybinės kalbos kursai kitakalbiams Lietuvos gyventojams ir kt.

VALSTYBINĖS KALBOS TEISINĖ APSAUGA

Valstybinė lietuvių kalbos komisija parengė Valstybinės kalbos politikos 2009–2013 m. gairių projektą. Gairių tikslas – numatyti lietuvių kalbos, kaip valstybinės kalbos, vartojimo 2009–2013 m. pokyčius ir su jais susijusius pagrindinius kalbos politikos tikslus ir uždavinius įvairiose valstybės ir visuomenės gyvenimo srityse. Projektas parengtas remiantis naujos redakcijos Valstybinės kalbos įstatymo projektu, todėl Seimas gairių projektą turėtų svarstyti tik priėmęs naująjį įstatymą.

Lietuvos Respublikos Vyriausybei ir kitoms valstybės institucijoms pateikta Kalbos komisijos nuomonė dėl Valstybinės kalbos ir Tautinių mažumų įstatymų nuostatų, reglamentuojančių viešuosius užrašus (šiuo atveju gatvių pavadinimus), suderinamumo. Pabrėžta, kad Tautinių mažumų įstatyme neįteisinta galimybė gatvių pavadinimus teikti ne valstybine kalba, todėl kai kurių politikų teiginiai dėl minėtų įstatymų nuostatų neatitikimo yra nepagrįsti.

Lietuvos Respublikos Vyriausybei ir Švietimo ir mokslo ministerijai pareikšta Kalbos komisijos nuomonė, kad Švietimo įstatymo pakeitimo įstatymo projekte numatytas perėjimas prie dalies dalykų mokymo valstybine kalba pagal pagrindinio ir vidurinio ugdymo programas mokyklose, kuriose šiuo metu ugdymo programos vykdomos tautinių mažumų kalbomis, padėtų tų mokyklų mokiniams reikiamu lygiu išmokti valstybinę kalbą, o tai suteiktų jiems lygias galimybes įgyti profesiją ir konkuruoti darbo rinkoje bei integruotis į šalies visuomenę.

2008 m. Kalbos komisija parengė trijų Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimų projektus. Ypač svarbus nutarimas¹, kuriuo Valstybinės lietuvių kalbos komisijos tvarkomam Lietuvos Respublikos terminų bankui teikti terminų straipsnius įpareigotos valstybės mokslinių tyrimų įstaigos (iki tol tokius įpareigojimus turėjo tik ministerijos ir Vyriausybės įstaigos), tokia veikla rekomenduota ir valstybiniams universitetams.

¹ Valstybės žinios, 2008, Nr. 67–2530.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2008 m. balandžio 19 d. nutarė palikti nepakeistą Vilniaus apygardos administracinio teismo 2007 m. birželio 22 d. sprendimą, kuriuo Vilniaus rajono savivaldybės sprendimas registruoti švietimo įstaigos pavadinimą *Vilniaus r. Lavoriškių Emilii Plater vidurinė mokykla* buvo pripažintas neteisėtu. Kalbos komisijos ir Kalbos inspekcijos prašymu neregistruotinam pavadinimui įsiteisėti užkirto kelią Vyriausybės atstovas Vilniaus apskrityje, minėtą savivaldybės tarybos sprendimą apskundęs apygardos administraciniam teismui.

Lietuvos Respublikos Seimo Europos reikalų komiteto biurui pateikta siūlymų, kaip teisinėmis ir organizacinėmis priemonėmis galima būtų gerinti Europos Sąjungos dokumentų vertimo ir tų dokumentų nuostatomis grindžiamų Lietuvos teisės aktų kalbos kokybę.

Gruodžio 23 d. Kalbos komisijoje surengtas apskritojo stalo pokalbis „Pedagogų kalba. Problemos ir jų sprendimo būdai“. Pokalbyje dalyvavę Švietimo ir mokslo ministerijos, Kalbos komisijos ir Kalbos inspekcijos atstovai pabrėžė, kad nemaža dalis bendrojo lavinimo mokyklų pedagogų per menkai rūpinasi savo kalbos taisyklingumu. Pokalbio dalyviai aptarė, kokios teisinės ir metodinės priemonės skatintų pedagogus tobulinti savo kalbą.

LIETUVOS RESPUBLIKOS TERMINŲ BANKO ĮSTATYMO ĮGYVENDINIMAS

Į Lietuvos Respublikos terminų banko informacinę sistemą 2008 m. įkelta daugiau nei 48 000 aprobuotų, teiktinų arba neteiktinų terminų straipsnių, iš jų 43 000 terminų straipsnių (tai įvairių sričių terminų žodynų duomenys) įkelta į tarpinę Terminų banko duomenų bazę.

Viešai Terminų banke (<http://terminai.vlkk.lt>) 2008 m. paskelbti 1396 teisės aktų terminų straipsniai (1251 aprobuotas terminas, 54 teiktini, 91 neteiktinas). Iš viso banke viešai skelbiami 92 449 terminai.

Terminų banke 2008 m. buvo paskelbti medieninių, pluoštinių, dervinių, rauginių ir kitų techninėms reikmėms naudojamų augalų lietuviški pavadinimai (1397 pavadinimai). Taip pat papildyta terminų žodynelio *Inžinieriai, technikai ir technologai, Aiškinamojo kvalifikacijų sistemos terminų žodyno, Politikos mokslų enciklopedinio žodyno* duomenimis. Iš viso sudėti 1365 terminų straipsniai.

NORMINAMOJI IR EKSPERTINĖ VEIKLA

2008 metais įvyko 7 Kalbos komisijos posėdžiai. Surengti 102 pakomisių posėdžiai: Terminologijos pakomisės – 47, Vadovėlių pakomisės – 18, Rašybos, skyrybos ir gramatikos – 16, Vardyno pakomisės – 15 (iš jų 5 kartu su Tarties ir kirčiavimo pakomise), Tarties ir kirčiavimo pakomisės – 3, specialybės kalbos programų rengimo grupių – 2, Žodyno pakomisės – 1.

Įvairioms institucijoms ir asmenims parengta apie 160 ekspertinių išvadų dėl asmenvardžių, vietovardžių, terminų ir sąvokų, įmonių, įstaigų ir organizacijų pavadinimų, dokumentų kalbos ir kt.

Terminija. Kalbos komisijos posėdžiuose apsvarstyti ir teigiamai įvertinti 6 terminų žodynai, aprobuota 18 terminų standartų. Terminologijos pakomisės posėdžiuose apsvarstyti 6 terminų žodynai, 19 terminų standartų, valstybės institucijų terminijos komisijų pateikti 15 įstatymų, 10 Vyriausybės nutarimų ir kitų teisės aktų terminai (iš viso 1204 terminų straipsniai).

Apsvarstytas bestuburių gyvūnų pavadinimų sąrašas, gautas kaip Europos Komisijos terminologų paklausimas; golfo terminai, odontologijos terminai, nauji *Radioelektronikos terminų žodyno* terminai ir kt.

Apsvarstyti 2568 augalų pavadinimai (dekoratyvinių augalų, techninėms reikmėms naudojamų augalų, pašarinių, vaistinių ir kt.). Paskelbta rekomendacija „Dėl medieninių, pluoštinių, dervinių, rauginių ir kitų techninėms reikmėms naudojamų augalų lietuviškų pavadinimų“, patvirtinta Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2008 m. birželio 25 d. protokoliniu nutarimu².

Elektroniniu paštu ir telefonu suteikta apie 800 konsultacijų terminijos, svetimžodžių keitimo, vertimo klausimais.

Gramatika, rašyba ir skyryba. Sudaryta darbo grupė lietuvių kalbos rašybos taisyklėms peržiūrėti (A. Kazlauskienė, N. Linkevičienė, A. Malakauskas, R. Rinkauskienė, N. Sližienė, D. Vaišnienė). Grupės posėdžiuose, remiantis 10 ekspertų parengtais probleminių klausimų sprendimo projektais, apsvarstyta nosinių raidžių rašymas žodžių šaknyse, trumpųjų ir ilgųjų balsių rašymo veiksmažodžių šaknyse ir vediniuose diskutuoti atvejai, lietuviškų ir nelietuviškų žodžių bei dėmenų rašymas kartu ir skyrium, sutrumpinimų ir santrumpų sudarymas ir rašyba, didžiųjų raidžių rašymas ir kt. Darbą numatyta tęsti 2009 m.

Asmenvardžiai ir vietovardžiai. Vardyno pakomisės posėdžiuose svarstyti baltiškų dvikamienių vardų kilmės ir kirčiavimo, naujadarinių var-

² Informaciniai pranešimai, 2008, Nr. 47-655.

dų vertinimo klausimai, susiję su rengiama elektronine Lietuvos piliečių vardų baze, kelių Šiaurės Lietuvos vietovardžių kodifikavimo dalykai, Kalbos komisijos užsakymu leidžiamo žodyno *Pasaulio vietovardžiai* 3-io tomo *Afrika. Antarktida. Australija. Okeanija* vietovardžiai.

Savivaldybėms pateikta per 60 išvadų dėl gyvenamųjų vietovių, vandenvardžių, gatvių pavadinimų taisyklingumo. Įvairioms institucijoms ir asmenims pateikta per 40 pažymų dėl asmenvardžių tapatybės.

Kirčiavimas. Spalio 2 d. priimti protokoliniai nutarimai dėl kai kurių daugiaskiemenių svetimos kilmės daiktavardžių, priesaginių būdvardžių ir prieveiksmių kirčiavimo. Atsižvelgus į kalboje fiksuotus polinkius nutarimai papildyti naujais kirčiavimo variantais.

Vadovėlių vertinimas. Balandžio 3 d. priimtas nutarimas „Dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2003 m. gegužės 29 d. nutarimo „Dėl bendrojo lavinimo dalykų vadovėlių kalbos taisyklingumo vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“³. Į nutarimą įtrauktos nuostatos dėl profesinio mokymo vadovėlių vertinimo Kalbos komisijoje.

Vadovėlių vertinimo pakomisė apsvarstė 80 vadovėlių rankraščių (186 rankraščių knygas, iš jų 139 bendrojo lavinimo ir 47 profesinio mokymo rankraščių knygas). Kalbos taisyklingumą patvirtinanti žyma iš karto suteikta 98 bendrojo lavinimo ir 8 profesinio mokymo vadovėlių knygoms. 41 bendrojo lavinimo ir 39 profesinio mokymo vadovėlių knygų grąžintos leidykloms taisyti.

Taisyklingumo žymos negavo 1 bendrojo lavinimo ir 8 profesinio mokymo knygos (po dviejų taisyčių kalbos kokybė pripažinta nepatenkinama, todėl vadovėliai daugiau nebus svarstomi).

Leksika. Spalio 2 d. priimtas protokolinis nutarimas „Dėl rekomendacijos „Dėl valstybių gyventojų pavadinimų“⁴. Atsižvelgus į žodžių darybos dėsnius, vartojimo poreikius ir polinkius pateiktas visų pasaulio valstybių gyventojų pavadinimų sąrašas.

KITI DARBAI

Metų pradžioje išsiųstas raštas universitetų ir akademijų senatų pirmininkams ir rektoriams dėl specialybės kalbos dėstymo. Paprašyta pateikti duo-

³ *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 42-1602.

⁴ *Informaciniai pranešimai*, 2008, Nr. 79-1018.

menų, koku lygiu (privalomuoju, pasirenkamuoju ar laisvai pasirenkamuoju) pagal naujasias studijų programas kiekvienoje aukštojoje mokykloje dėstoma specialybės kalba ir kiek kreditų tam skiriama. Iš gautų atsakymų matyti, kad aukštosiose mokyklose pagal galimybes stengiamasi laikytis Kalbos komisijos parengtoje pavyzdinėje Specialybės kalbos programoje teikiamų rekomendacijų.

Kalbos komisijos sudaryta darbo grupė parengė pedagoginių studijų specialybės kalbos programos projektą.

Kreiptasi į Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininką, jo pavaduotojus, Valstybės valdymo ir savivaldybių komiteto pirmininką dėl kai kurių Vietos savivaldos įstatymo projekte teikiamų terminų: neįprasta teritorijos administracinio vieneto reikšme vartojamo žodžio *savivaldybė*, dėl svetimybės *šaltyšius* ir etnografizmo *krivulė*. Į komisijos nuomonę dėl *šaltyšiaus* ir *krivulės* atsižvelgta.

Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija paprašyta užtikrinti, kad Europos Sąjungos dokumentų vertimuose nebūtų vartojama svetimybė *troika* (neformali trijų Europos Sąjungos valstybių darbo grupė). Atkreiptas ministerijos dėmesys, kad tai ne pirmas atvejis, kai nepaisoma bendrinės lietuvių kalbos normų ir kuriama nauja – Briuselio – lietuvių kalbos atmaina. Užsienio reikalų ministerija minėtoms institucijoms nurodė nevartoti svetimybės *troika*, dabar ES duomenų bazėje (IATE) teikiamas *trejetas*.

Su atsakingomis valstybės institucijomis ir mobiliojo ryšio bendrovėmis tartasi dėl lietuviškų rašmenų palaikymo mobiliuosiuose telefonuose. Vasario 28 d. Kultūros ministerijoje aptarta lietuvių kalbos padėtis ir perspektyvos elektroninėje erdvėje. Mobiliojo ryšio operatoriai nutarė vartotojams suteikti daugiau informacijos, kokie mobiliųjų telefonų modeliai palaiko lietuviškus rašmenis.

Išsiųsti raštai Teisėjų tarybai ir Teisingumo ministerijai dėl iki šiol nereglamentuoto kalbos ekspertizių teikimo. Pasiūlyta problemą spręsti organizacinėmis priemonėmis – į teismo ekspertų sąrašą įtraukti lituanistų ir kitų kalbų specialistų.

Peržiūrėti dvidešimt septynių aukštųjų mokyklų diplomų, jų priedų, priedėlių ir pažymų blankai (per 500 puslapių). Pateikta pastabų dėl jų kalbos.

2008 m. suteikta apie 33 000 kalbos konsultacijų, iš jų internetu 13 160, telefonu 19 650. Per dieną atsakoma maždaug į 130 klausimų.

Internetinio Kalbos konsultacijų banko bazė 2008 m. papildyta daugiau kaip 400 naujų įrašų (dabar jame per 7800 antraštinių žodžių). Kas mėnesį

apibendrinami banko lankytojų atliekamos paieškos rezultatai, sudaromas visuomenei aktualiausių klausimų dvidešimtukas, jis skelbiamas Komisijos svetainės „Naujienų“ skyriuje.

Iš Valstybinės kalbos norminimo, vartojimo, ugdymo ir sklaidos 2006–2015 metų programos remta LTV2 kanalo laida „Žodžių kišenė“ (52 laidos), LNK televizijos laida „Žodis – ne žvirblis“ (52 laidos), Alytaus regioninės televizijos laida „Žodžio beieškant“ (52 laidos).

Finansuoti žurnalo *Gimtoji kalba* teminiai puslapiai „Valstybinės kalbos norminimas ir priežiūra“. Remti ir žurnalų *Gimtasis žodis*, *Žvirblių takas* teminiai puslapiai. Finansuota Visagino laikraščio *V každyj dom* lituanistinių puslapių leidyba. *Gimtajai kalbai* parengta ir pateikta Kalbos komisijos užsakymu atlikto sociologinio tyrimo „Kalba darbe“ apžvalga.

2008 m. pradžioje surengtas trečiasis Nacionalinio diktanto konkursas. Renginį organizavusiam savaitraščiui *Atgimimas* Kalbos komisija talkino kaip partnerė ir rėmėja. Kalbos komisijos svetainės lankytojai tarp pirmo ir antro Nacionalinio diktanto turų rinko gražiausią lietuvišką žodį. Pačiu gražiausiu išrinktas *ačiū*, įkyriausiu piktžodžiu pripažintas *ta prasme*.

Siekiant paskatinti moksleivius elektroninėje terpėje vartoti lietuviškus rašmenis ir taisyklingą lietuvių kalbą, vasario 27 d. tiesiogiai internetu surengtas konkursas „Švari galva – švari kalba“. Jame dalyvavo apie 2,5 tūkst. 7–8 klasių moksleivių iš visų Lietuvos mokyklų.

Remiama Valstybinės lietuvių kalbos komisijos, Lietuvių kalbos draugija 2007 m. pabaigoje surengė antrąsias Kalbos švaros dienas – stebėjo televizijų rudens sezono laidas. 2008 m. sausio 26 d. Kalbos komisijoje su Kalbos švaros dienų rezultatais supažindinti televizijų atstovai. Pabrėžta, kad per menkai rūpinamasi pramoginių laidų vedėjų ir nuolatinių dalyvių kalbos taisyklingumu.

Gauta 2009 11 25

JŪRATĖ PALIONYTĖ
Valstybinė lietuvių kalbos komisija
Žvejų g. 14A, LT-09310 Vilnius
jurate.palionyte@vlkk.lt